

**Bağdatlı Abdülaziz Âsım: Dibace ve 18 Beyit Şerhi - Şeyh
Rızâeddîn Remzî er-Rıfâî: Lübb-i Mesnevî**

Rabia AKDAĞ*

Özet

Kur'ân-ı Kerîm'in özü olarak nitelendirilen *Mesnevî*, muhatabına kendisini pek de kolay açmayan nice derin manaları haizdir. Kur'ân'dan sonra, içindeki mana incilerini çıkarma yahut iletilerini anlama çabasına en fazla girilen eser olan *Mesnevî* hakkında birçok tercüme ve şerh çalışması yapılmıştır. Bu kapsamda; *Mesnevî*'nin tamamı, sadece hikâyeleri, belirli bir cildi veya seçilmiş bazı beyitleri şerh edilegelmiştir. Şarihler, bizzat Mevlâna tarafından yazıldığı ve *Mesnevî*'nin özü addedildiği için 18 beyte hassaten alaka göstermişler ve sadece bu beyitlere yönelik şerhler de kaleme almışlardır. Bu çalışmada da *Mesnevî*'nin dibace ve ilk 18 beytine yönelik *Şeyh Rızâeddin Remzî er-Rıfâî* ve *Bağdatlı Âsım* tarafından yapılan mensur şerhler incelenmiştir. Bu bağlamda öncelikle şarihlerin hayatlarından kısaca bahsedilmiş, ardından ismi geçen eserlerin orijinal metinleri üzerinden şerh/ tercüme metotları incelenmiştir. Çeşitli nedenlerle yahut şarihin istidad, idrak veya imkânları nispetinde farklı usullerde şerhlerin yapıldığı ortaya konmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Bağdatlı Âsım, Rızâeddin Remzî er-Rıfâî, 18 Beyit Şerhi, Lübb-i Mesnevî, şerh

Abstract

The *Mesnevi*, often described as the essence of the Quran, contains profound meanings that are not easily revealed to its audience. Following the Quran, the *Mesnevi* has been the subject of numerous translation and commentary efforts to extract its pearls of meaning and understand its messages. Various works have been undertaken to comment on the entirety of the *Mesnevi*, its stories, specific volumes, or selected verses. Commentators have shown particular interest in the first 18 verses, considering them as the essence of the *Mesnevi*, believed to be written by Mevlâna himself. In this study, the prose commentaries on the introduction and the initial 18 verses of the *Mesnevi* by Sheikh Rızâeddin Remzî er-Rıfâî and Bağdatlı Âsım have been examined. Firstly, brief insights into the lives

* Öğr. Gör. Dr., Tarsus Üniversitesi, rabia.edebiyat@gmail.com, ORCID: 0000-0002-2076-9197

of the commentators are provided, followed by an analysis of their methods of commentary and translation based on the original texts of the mentioned works. The study aims to reveal that commentaries have been approached in different styles, influenced by various factors such as the commentator's abilities, comprehension, or resources.

Keywords: Bağdatlı Âsım, Rızâeddin Remzî er-Rıfâî, 18 Couplet Commentary, Lübb-i Mesnevî, Commentary

Giriş

Türk-İslam kültürünün en büyük eserlerinden biri olan Mesnevî-i Manevî, “Bişnev!” (Dinle!) hitabının sedasını, yüzyıllar ötesinden bugüne duyurmuştur. Muhatabı olanlar/ olmayı arzulayanlar, o hitabın murat ettiği, işitilmesini beklediği sırları aralamak için uğraşmışlardır. Farklı niteliklerde ve farklı dillerde birçok şerh çalışmasının yapılması da o uğraşının veya gayenin bir neticesidir. Şarihlerin niyet, istidat, idrak veya imkânları nispetinde çeşitli usullerle şerh ve tercüme çalışmaları yapılmıştır. Bu kapsamda Mesnevî’nin tamamı, sadece hikâyeleri, belirli bir cildi veya seçilmiş bazı beyitleri şerh edilegelmiştir. Şarihler, bizzat Mevlâna tarafından yazıldığı ve Mesnevî’nin özü addedildiği için 18 beyte hassaten alaka göstermiş ve sadece bu beytlere yönelik şerhler de kaleme almıştır. Geçmişten bugüne Mesnevî üzerine yapılan şerh ve tercümeleri tanıtan çalışmalar sayesinde Mesnevî’nin ne kadar rağbet gördüğü ve bir şerh geleneğinin oluştuğu ortaya konmuştur. Bu çalışmada da 19. yüzyılın sonlarında ve 20. yüzyılın başlarında, Mesnevî’nin dibace ve ilk 18 beytine yönelik, *Bağdatlı Âsım* ve *Şeyh Rızâeddin Remzî er-Rıfâî* tarafından yapılan şerhler ele alınmıştır. Öncelikle şarihlerin hayatlarından kısaca bahsedilmiş, ardından ismi geçen eserlerin orijinal metinleri üzerinden şerh ve tercüme metotları incelenmiştir.

1. Bağdatlı Abdülaziz Âsım Efendi, Dibace ve 18 Beyit Şerhi

1.a. Abdülaziz Âsım Efendi

1803’te Bağdat’ta dünyaya gelmiştir. Babası, Bağdat Âzamiye Medresesi Müderrisi Seyyid Mehmed Vesim Efendi’dir. Bu medresede babasından da ders alan Âsım Efendi, 1827’de Bağdat’ta Mevlevihâne Camii imamet ve hitabetine, daha sonra aynı caminin medrese müdürlüğüne tayin edilmiştir. Haftada üç gün Bağdat hükûmet dairesinde Arapça, Farsça, Kürtçe tercümanlığı yapmıştır.

1877’de oğluyla İstanbul’a gelmiştir. 1887’de vefat eden²⁷⁷ Âsım, Fatih Türbesi haziresine defnolunmuştur; taşı yoktur. Türkçe ve Farsça şiirlerini ihtiva eden 175 sayfalık divanı olduğu; bunların haricinde, bastırılacağı vaadi ile Reşid Âkif Paşa tarafından alınan başka eserleri olduğu da belirtilir (İnal, 1969: 64). Ancak divanları dışında ulaşılan müstakil bir eseri yoktur. Âsım ayrıca, devrin Tercümân-ı Ahvâl gazetesinde yeni yılın gelmesi vesilesiyle padişaha övgü, dua, tebrik ve tarih düşürme mısralarını içeren Türkçe, Arapça ve Farsça sâl-i cedîd manzumeleri yazmıştır (Yerdemir, 2022: 195-196).

Hakkında yapılan çalışmalarda Âsım’ın Bağdat’ta doğduğu belirtilse de İstanbul Millet Kütüphanesi AE Farsça 575’te kayıtlı Farsça Dîvân’ında Arap harfleriyle “Dîvân-ı ‘Abdülazîz Âsım Efendi Gülanberî” yazmaktadır. [Gülanber (bugünkü Halepçe), Irak’ın Bağdat’a yakın Süleymaniye sancağına bağlı bir vilayettir.] Farsça Dîvânı üzerine Atakan Özbeyli tarafından 2014 yılında yüksek lisans tezi hazırlanmıştır.

İstanbul Millet Kütüphanesi AEMnz 268’de kayıtlı Türkçe Dîvân’ının iç kapağında da yine eski harflerle “Dîvân-ı Abdülazîz Âsım Irâkî” yazmaktadır. 52 varaklık bu gayr-ı mürettep divanda muhtelif nazım biçimleri, tarih manzumeleri, Hz. Mikâil ile Utârid arasında geçen soru ve cevapların manzumesi bulunmaktadır (51a-52a). Türkçe Dîvânı 2016 yılında Osman Osman Onuk tarafından yüksek lisans tezi olarak çalışılmıştır.

Yine İstanbul Millet Kütüphanesi AEMnz 267’de kayıtlı gayr-ı mürettep başka bir Türkçe Dîvân’ı da çeşitli nazım biçimlerinin karışık verildiği, çokça tarih manzumesi, takriz ve mensur kısımların yer aldığı bir divandır. Şarihin, kütüphane kayıtlarında AEMnz 267/1-2-3-4-5-6’da kayıtlı ve sırayla “Dört Mısra Şerhi, Takrizât, 2 Makale-i İbretnü mâ, Risale-i İbretnü mâ, Şerh-i Mesnevî-i Şerif” adıyla kayıtlı olan birkaç varaklık eserleri aslında müstakil birer eser olmayıp AEMnz 267’de kayıtlı olan Türkçe Dîvân’ının sonlarında yer alan kısımlardır. Burada da takrizler, tarihler, Lâmis ve Mihrâs adındaki iki kişi arasında geçen trajikomik bir olayı anlatan kısa bir hikâye, satranca dair bir manzume, 4 mısra şerhi, Mevlâna’nın Mesnevî’sinin dibace ve ilk 18 beytinin şerhi ve şerh edilmeden sıralanan bazı Mesnevî beyitleri yer alır.

²⁷⁷ Şarihin ölüm tarihi Tuhfe-i Nâilî’de de de Son Asır Türk Şairleri’nde de 1305 olarak verilmiştir. Ancak Âsım’ın Millet Kütüphanesi 267’de bulunan Türkçe Dîvân’ının kütüphane kaydında eserle ilgili verilen detay bilgilerinde “Şuara tezkirelerinde şairin zikredilen ölüm tarihi yanlıştır. Çünkü kendisinin 1306 tarihli manzum ölüm tarihi vardır.” şeklinde genel bir not yer almaktadır. Âsım, A. b. M. V. e. *Dîvân-ı Âsım*. <https://portal.yek.gov.tr/works/detail/162994>

Farsçada yetkin olmakla beraber, Âsım'ın Türkçe şiirleri hem edebî olarak zayıf bulunmuş hem de dil hataları nedeniyle tenkit edilmiştir. 268 numarada kayıtlı Türkçe Dîvân'ının bazı yerlerinde Reşid Âkif Paşa imzasıyla notlar yer almaktadır. Reşid Âkif Paşa bazı beyitleri tenkit etmiş, yanlarına not düşmüştür. Manasız bulduğu yahut şiir kudretini beğenmediği beyitleri çizmiştir; bunu da aralarındaki muhabbete dayanarak yaptığını, Âsım'ın ruhunun bunu affedeceğini belirtmiştir. Başka bir beyte düştüğü notta, soru ekini yanlış kullanmasını kahkalarla gülünecek bir hata saymıştır. Farsçada eşsiz bir şair olsa da zavallı Âsım'ın yetmişinden sonra Türkçeye heves edip, bilmediği Türkçeyle şair olma konusunda muvaffak olamadığını belirtmiştir. Sadettin Nüzhet Ergun da Türk Şairleri'nde Reşid Âkif Paşa'nın tespitlerini tasdik etmektedir: Türkçe ile yazdığı eserleri, dil hatalarıyla dolu olduğu için pek de kıymetli sayılmaz. Ancak divanlarının önemli olması yaşadığı döneme ışık tutacak bilgiler içermesindendir (Ergun 1936: 105).

1.b. Dibace ve 18 Beyit Şerhi

Bağdatlı Âsım'ın, Millet Kütüphanesi Ali Emîri koleksiyonu AEMnz 267'de kayıtlı Türkçe Dîvân'ının 125b-128b varaklarında Mevlâna'nın Mesnevî'sinin dibace ve ilk 18 beytinin şerhi yer almaktadır. 128b-130a'da ise Mesnevî'nin 23. beytinden 143. beytine kadarki beyitlerinden seçilen 49 beyit sıralanmıştır.

Yaklaşık 4 varak tutan bu muhtasar şerh metninde Mesnevî beyitleri, mısraları yan yana olacak şekilde tek satıra, metindeki diğer cümlelerden daha koyu yazılmıştır. Dayanak olarak kullanmak üzere alıntılanan beyitlerin mısraları ise yan yana yazılmış ve bu alıntı beyitlerin mısralarının başında işareti kullanılmıştır. Âyet, hadis veya Arapça ibareler ise bazen parantez içinde yazılmıştır.

Âsım'ın dibace ve 18 beyit şerhi Mehmet Özdemir tarafından tenkitli metin olarak hazırlanmış ve ilim dünyasının istifadesine sunulmuştur.²⁷⁸

Sebeb-i Telif

Âsım şerhe geçmeden önce, başlık koymadan birkaç satırlık bir mukaddimeyle eseri niçin kaleme aldığına dair bilgi verir: 18 beyte daha önce çok sayıda şerh yapıldığını ancak bunlar çok uzun ve ayrıntılı olduğu için yakınlarının kendisinden bir şerh yazmasını talep ettiklerini söyler. Şerhleri okuyup özellikle Ankaravî Hazretlerinden iktibasla bu işe giriştiğini ifade eder.

²⁷⁸ Özdemir, M. (2017). Bağdatlı Abdülaziz Âsım'ın Türkçe Divan'ının Sonunda Bulunan Mesnevî'nin On Sekiz Beyit Şerhi. İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi, C.6, S.1.

Dibace Şerhi

Yukarıda ifade edilen kısa girizgâhtan sonra satır ortasına müstakil olarak *besmele* onun altına *hazâ kitâbu'l-Mesnevî* yazılmıştır. Sonraki satırda dibace şerhine geçilmiştir ancak bu kısım tam bir şerh sayılmaz. Zira bu yarım varaklık kısımda dibaceden seçilmiş sadece birkaç cümle, oldukça kısa biçimde izahı yapılmıştır. Şarih burada dibacenin aslında bulunan Mesnevî ve Hüsameddin Çelebi ile ilgili niteliklere, tahmidlere de yer vermemiştir.

18 Beytin Şerhi

Âsım, sebep-i teşrihte de belirttiği üzere Ankaravî'nin şerhinden alıntı veya özetle 18 beyti kısaca açıklamıştır.²⁷⁹ 18 beytin izahından sonra da *Derbeyân-ı dîbâce-yi asl-ı kitâb* başlığıyla 18 beytin ayrı bir kitab addedilmesine dair sebebi açıklamıştır: Âsım burada, Hüsameddin Çelebi'nin Mevlâna'dan bir kitap yazmasını istemesi ve Mevlâna'nın sarığından bu 18 beyti çıkarıp Cenab-ı Allah'ın lisan-ı gaybdan kalbine ilham ettiğini söylemesi hadisesini nakletmiştir. Bu kısımda Ankaravî de “bu mahalle hutbe ve dîbâce yazılmasına bâ'is ü 'illet iki nükteye işaret olduğuyçündür.” der ve ilk nükte olarak Mevlâna'nın 18 beyti ilahi bir ilhamla bizzat yazdığı ve Hüsameddin Efendi'ye verdiği zamanki muhavereyi nakleder.²⁸⁰

Şerh boyunca Ankaravî'nin izlerini görmenin mümkün olduğu metinde, Âsım'ın şerh metodu ve kaynakları meselesi de aslında Ankaravî'nin şerh metodunun bir cüzü sayılır. Âsım'ın şerh metni özelinde şerh metodu örneklerle aşağıda verilmiştir, örneğin hangi beyte ait olduğu ve yer aldığı varak parantez içinde belirtilmiştir:

- Âsım Mesnevî beyitlerinin Farsçasını vermiş, tercümesini yapmadan doğrudan şerhe geçmiştir:

Âteşest in bâng-i nây u nîst bâd

Her ki in âteş nedâred nîst bâd

*Ney gibi derûnı mâsivâdan hâlî ve nefehât-ı İlâhiyye
ile mâlî olan mürşid-i kâmilün güftârı hakkındadır ki
Hazret-i Mevlâna 'alâtarîki'l-isti'âre bu kelâmı nâtık olup
ki bunca nâyun sadâ-yı dîlrübâsı ya'nî evliyâ-yı Hudânun*

²⁷⁹ İsmail Rüşûhî-yi Ankaravî'nin Bağdatlı Âsım üzerindeki etkisi hakkında mukayeseli değerlendirme için bkz. Özdemir, 2017: 372

²⁸⁰ Ankaravî'nin konuyla ilgili izahı için bkz. Tanyıldız, 2010: 239.

*kelâmı ve edâsı bir âteş-i süzendedür ki mürîdânun
derûnında olan mâsivânun gıll u gışını ihrâk ider. (9.
beyit) [127a]*

- Şarih beyti verdikten sonra genellikle “İşbu beyt beyt-i evvele temsîldür, işbu beyt beriki beytün esrârını keşf ü beyân ider, iş bu beyt... yı beyân ider, bu beyt... âyetinin tefsîridür” gibi kalıp ifadelerle şerhe geçmiştir. Bunların dışında beytin hemen ardından “ya’nî” diyerek doğrudan şerhe başlaması da sık kullandığı bir usuldür.

Dergam-ı mâ rûzhâ bigâh şud

Rûzhâ bâsûzhâ hemrâh şud

*Ya’nî bir ‘âlim-i hakîm bir takım ehl-i cehli irşâd
u nasîhat kıldukda imhâz-ı nasîhat için kendini
anlardan ‘add idüp evvelâ kendi nefsinin levm ider
velâkin anlara ta’rîz eyleyecekdür... (15. beyit) [128a]*

- Kelimelerin gramatik izahlarına girmeyen şarih, bazı kelimelerin beyitte kastedilen veya murat edilen anlamları üzerinde durmuştur:

K’ez neyistân tâ merâ bubrîdeend

Ezrefîrem merd ü zen nâlîdeend

Bunda **neyistâna maksûd** mertebe-yi bîcîhetîdür ya’nî kuntu kenzen mahfiyyen mertebesidür ve bir de dahı neyistâna murâd o ‘âlem-i gaybdur ki bu ‘âlem-i şühûd henüz râyiha-yı vücûdî istiismâm itmemiş idi velâkin vücûdî ‘ilm-i ezelîde mevcûd idi zîrâ evvelki mertebeye şu’ûnât-ı zâtîyye dinür ve bu mertebe-yi sâniyeye de ya’nî ‘âlem-i şühûddaki olana mâhiyyet-i eşyâ ve a’yân-ı sâbiteye murâddur (2. beyit) [126b]

- Şarih, şerh metotları içinde gördüğümüz soru sorup cevap verme usulünü de bir beyitte kullanmıştır:

Sırr-ı men ez nâle-yi mendûr nîst

Lik çeşm ü gûş râ ân nûr nîst

Bunda bir su'âl-i mukaddere vardır ki eyâ nâleden esrâr-ı derûnı bilinmez mi cevâb virürüz ki derûnı ney gibi mâsivâdan hâlî olan veliyy-i kâmil lâzımdır ki benüm kelâmumdan sırruma âgâh ola... (7. beyit) [127a]

Şerhin Kaynakları

Geleneksel olarak kullanıldığı üzere bu şerhte de beyit izahlarında en çok ayet, kudsi hadis ve hadis-i şeriflerden faydalanılmıştır. Şarih bazen, sahibini belirterek veya belirtmeden, manzum parçalara, mensur alıntılara da yer vermiştir.

Âsım; Mevlâna ve İbn Fârız'dan birer manzum, İbnü'l Atâ'dan 1 mensur ve kime ait olduğunu bildirmedeği 3 mensur ve 10 manzum alıntı kullanmıştır (Özdemir, 2017: 372).

Her ki cuzmâhî zi âbeş sîr şud

Her ki bîrûzîst rûzeş dîr şud

*Bu beyt-i şerîfde ehl-i sülûkun üç sınıf olduğına işâretdür sınıf-ı evvel şol mâhiyân-ı deryâ-yı muhabbet-i Hakk'a dirler ki mâhîmisâl âb-ı zülâl-i visâlden sîr olmayup eger bin makâmâtı geçüp ve hezâr deryâyı nûş iderlerse yine reyyân olmazlar ve sınıf-ı sâni şol kâni'ân-ı âb-ı vuslatdurlar ki nîm cür'adan sekrân ve yek kûzeden reyyân olurlar nev'-i sâlis bu kıssadan bihisce ve bu rûziden bîbehre kalurlar ve **Hazret-i Hudâvendigâr** bu o tâyi fenün en akdemidür nitekim **bir gazel-i ra'nâsında buyururlar** Rîg zi âb sîr şud men neşudem zihî zihî / Sîrî ez în kem ân men nîst zihî zihî zihi (17. beyit) [128a]*

"Ney harîf-i her ki ezyârî burîd

Perdehâyeş perdehâ-yı mâ derîd

Bu beyt ve'zkurisme rabbike ve tebettel ileyhi tebtîlâ²⁸¹ âyet-i şerîfinün tefsîridür ey inkata' bilibâdeti ve cerred nefsi ke 'ammâ

²⁸¹ "Rabbinin adını an ve bütün varlığını O'na yönel." (Müzzemmil 73/8)

*sivâhu*²⁸² ve perdeler makâmât-ı evliyâdur ‘ilm-i mûsikîde ve ıstılâh-ı mutribânda sürûd eyledikleri makâmâta perde ta’bir iderler perde-yi râst perde-yi ‘râk dirler ve perdelerden murâd sâlikân-ı tarîkun hicâbât-ı nûrânî olan perdeleridir ve anlar kat’ıyla vâsıl olurlar (11. beyit) [127b]

2. Eş-Şeyh Hâfız Ahmed Rızâeddîn Remzî er-Rıfâî ve Lübb-i Mesnevî’si

Osmanlı Döneminde II. Meşrutîyet’in ilanından Cumhuriyet’e kadar Ceride-i Sûfiyye, Tasavvuf, Muhibbân, Hikmet, Mihrâb gibi uzun veya kısa soluklu bazı tasavvufî dergiler çıkarılmıştır.

Bunlardan “Tasavvuf” 23 Mart 1911’de (R. 10 Mart 1327/ H. 22 Rebîülevvel 1329) yayım hayatına başlayan, haftada bir neşredilen, her sayısı sekiz sayfadan oluşan bir dergidir. Sayfalar 2 sütun hâlinde tanzim edilmiştir. Derginin 1. sayfasının başında da belirtildiği üzere imtiyaz sahibi ve başmuharriri Urfa Mebusu Şeyh Safvet Efendi’dir. Yine derginin ilk sayfasında derginin fiyatı, yıllık abonelik ücreti, dağıtım merkezi bilgileri yer almaktadır. Her sayıda ilk sayfasının en üstünde numero başlığıyla kaçınıcı sayı olduğu, hem hicri hem rumi takvime göre yayım tarihi, perşembe günleri neşredildiği bilgileri yer almaktadır. İlk sayfadan sonra bu kısımda sadece numero (sayı) ve sayfa numarası verilir. Derginin yayım hayatı 35. sayıyla (22 Zilhicce 1329/1 Kanûn-ı Evvel 1327/14 Aralık 1911) sona ermiştir.

Derginin ilk sayfasında “**Tasavvuf**” isminin altında “*et-tasavvuf küllühü âdâbun*” ifadesi Ebû Hafs Ömer bin Mesleme künyesiyle verilir. Tasavvufi muhitte yaygın olarak bilinen/ anılan bu sözle muharririn hem kavram olarak tasavvufun mahiyeti hem de Tasavvuf ismindeki bu derginin adap çerçevesinde şekillendiğine dair bir izlenim oluşturmak istemesi muhtemeldir. Yine ilk sayfada yer alan “*urefâ-yı ümmetin makalat-ı ârifânelerine Tasavvuf’un sayfeleri açıktır*” ibaresiyle derginin ehl-i irfandan gelecek arifane makalelere açık olduğu beyan edilir. Ayrıca “*Tasavvufa müteallik mebâhis-i şettâdan bâhis ve mekârim-i ahlâk-ı İslâmiyet’in ta’minine hâdim mecelle-i ma’neviyedir*” başlığıyla tasavvufi meseleleri ele alan ve İslam ahlakının güzelliklerini bildirmeye hizmet eden bir çalışma olduğu belirtilerek derginin temel ilkesi ve niteliği tanımlanır. Bu ibareler her sayının ilk sayfasında yer almaktadır. Derginin son sayfasının altında ise

²⁸² “Kendini ibadete ver ve nefsin masivadan çek.” (Beydavi, C. 5, ty: 373’den akt. Özdemir, 2017: 378)

matbaa bilgisi (Matbaa-yı Ebuzziyâ) ile mesul müdürün adı yazar (Müdür-i Mes'ûl: Şeyh Safvet).

Şeyh Safvet ilk sayıda yer alan mukaddimede istibdat döneminin tasavvuf erbabını da olumsuz etkilediğini, Meşrutiyet'in sunduğu hürriyetin etkisiyle tasavvufi çevredeki sorunları dile getirmek, çözüm aramak, yenilenmek için evvelden beri aklında olan fikri hayata geçirerek bu derginin çıkarıldığını söylemiştir. Dergide tasavvufi istilahlar, sufilerin hâl tercümeleri, hikmetler, sufi ahlakına dair yazılar, dinî-tasavvufi şiirler ve şerhler, sufilerin mektubatı yanı sıra Cemiyet-i Sufiyyede halka açık olarak salı geceleri yapılan derslerin metinlerine de yer verilmiştir.²⁸³

Tasavvuf dergisinde, dinî -tasavvufi konuların dışında siyasi çizginin yansımalarına da yer verilmiştir. II. Meşrutiyet'ten sonra yayımlanan neredeyse tüm dergilerde olduğu gibi “Meşrutiyet meddahlığı” ile İttihat ve Terakki Cemiyeti taraftarlığı bazı makalelerde açık biçimde ele alınmıştır (Kara, 2011: 126).

II. Meşrutiyet'ten sonra çeşitli din, mezhep ve tarikat mensupları dernekler kurarak, gazete ve mecmualar yayımlayarak aralarındaki bağları kuvvetlendirmenin yollarını aramışlardır. Bu oluşumlardan biri olarak Cemiyet-i Sufiyye 1911'de faaliyete geçmiştir. Cemiyetin; Osmanlı coğrafyasındaki tüm tekke ehli arasında kardeşlik bağlarını güçlendirmek ve birliği tesis etmek, dervişlerin hukuki haklarını muhafaza altına almak, ahlakı güzelleştirmek, tarikatların şan ve şerefine yakışmayacak durumlara engel olmak, tasavvufi hayatın ıslaha muhtaç yönlerini ele almak, dervişlerin her türlü maddi ve manevi ihtiyaçlarını karşılamak gayeleriyle kurulduğu, Tasavvuf dergisinde yayımlanan nizamnâmelerinde²⁸⁴ belirtilmiştir (Ceyhan, 2020: 335).

2. a. Şeyh Rızâeddin Remzî er-Rıfâî

Şeyh Rızâeddin Remzî hakkında biyografik kaynaklarda herhangi bir bilgiye rastlanamamış olsa da gerek Tasavvuf dergisindeki yazarlığı gerekse şeyhliği vesilesiyle kendisinden bahsedilen çalışmalarda birtakım malumata ulaşılabilmektedir. Tasavvuf dergisinde yayımlanan Lübb-i Mesnevî'nin takdiminde kendisinden *urefâ-yı ümmetden Şeyh Remzî Rıfâî Efendi* olarak

²⁸³ Tasavvuf dergisinde ele alınan konularla ilgili ayrıntılar için bkz. Kunt, H. (2006). Tasavvuf Dergisi Yazarları, Konuları ve Metin Tahlili). Yüksek Lisans Tezi. İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi.

²⁸⁴ Tasavvuf Dergisi, S.7, s. 7-8/ S.8, s. 3-4

bahsedilir.²⁸⁵ Kendisinin Cemiyet-i Sufiyyede tasavvuf dersleri verdiği, idare azalarından biri olduğu bilgisi de Tasavvuf dergisinde yer almaktadır.²⁸⁶ Dergide yer alan “*Dervişlik Nedir?*” yazısının sonunda da yazarın ismi *Şeyh Remzî er-Rıfâî* olarak yazılıdır.²⁸⁷

Rızâeddin Remzî, *Risâleyi Ma’rifetü’n-Nefs* adlı bir yazmadan²⁸⁸ anlaşıldığı üzere İbn Arabî’ye nispet edilen Ahadiyet Risalesi’ni de tercüme etmiştir. Bu eserin başında müellifi Şeyhü’l-Ekber Muhyiddîn İbnü’l-Ârabî, mütercimi Eş-Şeyh Hâfız Ahmed Rızâeddîn Remzî er-Rıfâî yazmaktadır. Sonundaki kayıttan anlaşıldığına göre tercüme, 4 Haziran 1325’te (M 17 Haziran 1909) yazılmıştır.

Dönemin diğer dergilerinden biri olan *Muhibbân*’da, Şeyh Remzî ile ilgili verilen ilana²⁸⁹ bakılacak olursa o dönemde onun çok da tanınmış bir zat olmadığı hükmü çıkarılabilir (Yıldırım, 2023: 131). Ancak Remzî’nin, Cemalettin Server Revnakoğlu’nun kayıtlarında *Topkapı şehremini ve çevresinde pek tanınmış bir duahân* olduğu belirtilmektedir. Bu arada söz konusu ilan 1909’da verildiğinde; Şeyh Remzî henüz Tasavvuf dergisinde muharrir değildir, cemiyette tasavvuf dersleri vermeye de başlamamıştır; bu faaliyetleri 1911’de gerçekleştirecektir.

Şeyh Rızâeddin Remzî ile ilgili bilgiler daha önce hiçbir kaynaktan rastlamadığımız kapsamda ve netlikte C. S. Revnakoğlu’nun²⁹⁰ arşivinde yer

²⁸⁵ ‘Urefâ-yı ümmetden Şeyh Remzî Rıfâî Efendi tarafından Mesnevî-yi Şerif’in ebyât-ı müntehabesi üzerine yazılmış olan şerh-i dilpezîrdir. (Tasavvuf Dergisi, S. 20, s. 2)

²⁸⁶ “Salı giceleri Cemiyet-i Sûfiyye dairesinde tasavvuf dersleri tedrisatının hey’et-i idarece mukarrer bulunduğu evvelce yazılmış idi. Geçen haftadan beri leyâlî-i mezkûrede tedrisata mübaşeret idilmiş olduğunu ihvan u muhibbâna tebşir eyleriz. İlk dersler Şeyh Esad Efendi ile Hâce Osman Hazeratı taraflarından virilmiştir. Dersler hey’et-i idâre cânibinden tertib edilmekte olduğundan münâsebât-ı maneviyye mülâhazatıyla teyemmünen ve teberrüken “Huvel evvelu vel ahiru...” (O ilktir, sondur...) (Hadid, 57/3) ayet-i kerimesi üzerine, heyet-i idarece âzâdan Şeyh Rızâeddin Remzî er-Rıfâî Efendi tarafından ihzar edilmiş olan birinci ders ile dürüs-ı mütevâliyenin va’d-i sâbık üzere işbu nüshadan itibâren peyderpey neşrine mübaşeret olunmuştur. Dersler daha önceki vaadimiz gereği mecmuamızın bu sayısından itibaren peyderpey neşredilecektir.” (“*Cem’iyyet-i Sûfiyye’nin Muvaffakiyetleri*”, *Tasavvuf*, S. 13, s. 2)

²⁸⁷ “*Dervişlik Nedir?*”, *Tasavvuf*, S.14, s. 2-4

²⁸⁸ Eser, *Risale Marifet en-Nefs Tercümesi* adıyla İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığı, Osman Nuri Ergin Koleksiyonunda OE-YZ 1072’de kayıtlıdır.

²⁸⁹ “Şeyh Remzî er-Rıfâî... Bu zâtı tanıyanların idarehânemize, hiç olmaz ise bulunduğu mahalle ve sokağını bir kartpostalla bildirmeleri[ni], insaniyyet nâmına istirham ideriz.” (“*Şeyh Remzî Rıfâî*”, *Muhibbân*. 1/3, s.7, 15 Teşrin-i Sâni 1325 (Kasım 1909)

²⁹⁰ Bir tasavvuf tarihi yazma hayaliyle ömrünü İstanbul kültür ve tarihine adayan, mezarları tekkeleri dolaşıp kitabeleri okuyan; ediplerden sufilere, musikişinaslardan hattatlara kadar birçok simayla ilgili eşsiz bilgiler içeren araştırmalarını 400’e yakın bir klasörde toplayan merhum Cemalettin Server Revnakoğlu’nun (ö.1968) derlemeleri Süleymaniye Kütüphanesinde bulunmaktadır. Bu derlemelerin Fatih (Suriçi) ayağı Prof. Dr. Mustafa Koç tarafından

almaktadır. Buradaki bilgilere göre Şeyh Rızâeddin Remzî, Çamaşırcızade diye de maruftur, duagû/ duahan şeyhtir. Dilindeki hafif pelteklikten ötürü “Ettepetâ” da derler. Şerbetdar Tekkesinde vekaleten postnişinlik yapmış olup ayrıca Hulvî Tekkesi şeyhlerinden Şeyh Mehmed Arif’in de halifelerindendir. Şeyh Mehmed Arif’in vefatından sonra meşihat, oğlu Ahmed Fevzi Bey’e intikal etmişse de on sekiz yaşında olması sebebiyle bir başka bilgiye göre de memuriyet vazifelerinden dolayı, meşihat vazifesi vekaleten Rızâeddin Remzî’ye devrolunmuştur (Koç, 2021: 1826).

Tarikat erkânına son derece bağlı olduğu ve güzel destar sarmasıyla tanındığı belirtilen Şeyh Remzî ayrıca Mülkiye Tekaüt Sandığı hulefasından iken Darülaceze başkâtıblığı de yapmıştır.

Şerbetdar ve Hulvî Tekkelerinin vekâleten şeyhliğini yürüten Şeyh Remzî Rıfâî, Abdülkadir Ahmed Ziyaeddin Salâhî Efendi’nin (Ziya Molla), Rıfâiyye’den hilafet verdiği isimler arasındadır. Ziya Molla 1917’de vefat edince, meşihatı devredecek çocuğu da olmadığından, yerine o dönemde İstanbul’daki Rıfâî şeyhlerinin en yaşlısı olan Şeyh Rızâeddin Remzî Efendi tevdi edilmiştir. Ancak resmî işlemler tamamlandığında, bu vazifeyi ifaya ömrü vefa etmemiştir (Tanman, 2023: 46). Tifüs ve yılcık rahatsızlığına yakalanıp bir süre yattıktan sonra 24 Receb 1336’da (6 Mayıs 1918) vefat etmiştir (Köseoğlu, 2022: 639). Rızâeddin Remzî, Hulvî Mahmud Efendi Tekkesinde, tramvay caddesinden bakılınca ilk ortaya gelen kısımda, hilafet aldığı Şeyh Mehmed Arif’le birlikte medfundur (Koç, 2021: 1831). Ancak bugün bu tekke ve mezarlar kayıptır.

Şeyh Remzî Efendi’nin Tasavvuf dergisinde; *Tasavvuf Derslerinin Metni*, *Dervişlik Nedir?*, *Riyazet ve Mücahede*, *Şerh-i Rumuzât*, *Mücahede-yi Havvâs*, *Murakabe*, *Lübb-i Mesnevî*, *Kaside-yi Feride Şerhi* yazıları yer almaktadır. Dergide yer alan yazıları ve Risâle-i Marifetü’n-Nefs tercümesi haricinde, ulaşamadığımız Şednâme-yi Rızâ ve Risale-yi Vefâiyye adında risaleleri olduğu da belirtilmektedir (Koç, 2021: 1828).

2. b. Lübb-i Mesnevî

Tasavvuf dergisinin Arap harfli orijinal metinleri, kütüphanelerin yanı sıra İslamcı Dergiler Projesi (İDP)²⁹¹ kapsamında da dijital ortamda araştırmacıların

“Revnakoğlu’nun İstanbulu İstanbul’un İç Tarihi Fatih” adıyla Fatih Belediyesi Kültür Yay. arasında 5 cilt hâlinde tekrar gün yüzüne çıkarılmıştır.

²⁹¹ 1908-2010 yılları arasında yayımlanmış dört yüze yakın İslamcı derginin gün yüzüne çıkarılması ve incelenmesi amacıyla yürütülen ve Kültür ve Turizm Bakanlığınca desteklenen bir proje.

hizmetine sunulmuştur.²⁹² Şeyh Rızâeddin Remzî'nin, çalışmamıza konu olan eseri, Mesnevî'nin dibacesine ve ilk 18 beytine yönelik şerhi **Lübb-i Mesnevî**'si, Şener Demirel tarafından Arap harflerinden Latin harflerine aktarılarak incelenmiş, ilim dünyasına tanıtılmıştır.

İlk olarak Tasavvuf dergisinin 3 Ağustos 1911 (21 Temmuz 1327/ 7 Şaban 1329) tarihli 20. sayısında²⁹³ bir kısmı yayımlanmaya başlayan Lübb-i Mesnevî 22, 24, 25, 26, 27, 28, 29, 30 ve son kısmı 31. sayıda olmak üzere yazı dizisi olarak yayımlanmıştır. Derginin 20, 22, 24, 25 ve 26. sayıları dibace şerhini içerir; 18 beytin şerhi 27. sayıda başlamıştır. Bu sayıda yalnız birinci beytin şerhi yer alır; şarihin, 18 beyit içinde en uzun şerh ettiği beyit, birinci beyittir. Eser, peyderpey neşredildiğinden bir sayıda yer alan metnin sonuna “*mâba'dı var*” ibaresi düşülmüş devamı sonraki sayılara devrolunmuştur. Bu nedenle de her yeni sayıda metnin başına “*mâba'd*” yazılmış ve şerhe geçilmiştir.

Eser, yazılmaya başlandığı 20. sayıda “*urefa-yı ümmetden Şeyh Remzî Rıfâî Efendi tarafından Mesnevî-i Şerîfin ebyâtı üzerine yazılmış olan şerh-i dilpezîrdir ki bundan böyle tefrika suretiyle cerîdemizde neşri mukarrer bulunmuştur*” şeklinde takdim edilmiştir. Bu takdimden sonra **Mesnevî-i Şerîf** ardından **Mukaddime** başlıkları yer alır. Şarih, mukaddimeye Hz. Mevlâna'nın yüceliğini ve Mesnevî'nin manaca ulviyetini ikrar ile başlar. Birçok urefa ve ulefa, bütün eslaflın birbirleriyle yarışarcasına Mevlâna ve Mesnevî'sini tavsifte istekli olduğunu, onda yatan derin mana incilerini çıkarmaya çalıştıklarını belirtir. Şeyh Remzî Efendi, her okuyucu kendi haz ve kabiliyeti mertebesinde eserden istifade edebileceğinden, “Şu şarihin şerhi noksandır yahut mana noksandır.” demenin doğru olmayacağını söyler.

Sebeb-i Teşrih

Şeyh Rızâeddin Remzî, Mesnevî'nin birçok şerhi olmasına rağmen, “birkaç beytini” de olsa niçin şerhettiğini mukaddimede açıklar. Mesnevî'nin ilk 18 beytine ait birçok şerhi okuyup tetkik ettiğinde kendisinde bazı düşünceler, manalar uyanmış; bunları da yazıya geçirmek istemiştir. Mesnevî bir damlasıyla ciltler dolusu eser meydana getirebilecek bir mana iksiridir. Remzî Efendi de ilk 18 beytin tüm Mesnevî'deki manayı haiz olduğu düşüncesinden hareketle şerhine Lübb-i Mesnevî (Mesnevî'nin Özü) adını vermiştir. Şerhini okuyup fikrine iştirak

²⁹² <https://katalog.idp.org.tr/dergiler/66/tasavvuf>

²⁹³ Lübb-i Mesnevî, Tasavvuf dergisi, S.20, s. 2-6

edecek olanlara teşekkür ederek, itirazı olanlara da tenkide tenezzül etmelerinden ötürü minnettar kalacağını söyleyerek mukaddimesini tamamlar. Mukaddime ana hatlarıyla; şarihin şerh sebebinin Mevlâna ve Mesnevî'sine övgü (*methiye*), sonda okuyucuya *teşekkürü* içermektedir. Şarih, mukaddimenin ardından ve *minellâhi't-tevfik* (Başarı/yardım Allah'tandır.) diyerek Lübb-i Mesnevî'ye geçmiştir.

Şerh Metodu:²⁹⁴

■ Şarih, Mesnevî'nin Arapça olarak yazılmış olan dibacesini şerh ederken cümle cümle veya ifadeyi verip altında “*tercüme*” başlığıyla tercümesini yapmıştır. Tercümeden sonra “*şerhi*” başlığıyla da şerhine geçmiştir. Bu metodu beyit esasına bağlı olarak 18 beytin şerhinde de kullanmıştır; öncelikle beytin Farsça aslını vermiş ardından tercüme ve şerhini yazmıştır:

“*Ve innehu şifâu's-sudûr ve cilâü'l-ahzân*”

Tercümesi: *Mesnevî-i Şerîf sadrlar için şifâ ve hüznler için cilâdır.*

Şerhi: *Buradaki sadrdan murâd kalb-i sâliktir. “Elem neşrah leke sadrek” âyet-i celîlesiyle Fahr-i Kâ'inât ‘Aleyhi Efzaliü't-tahiyyât Efendimiz hakkında işâret buyurulduğu üzere şerh-i sadr tasfiye-i kalb dimekdir. Ehl-i tasavvufa ma'lûmdur ki kalbin emrâz-ı müte'addidesi olduğu gibi devâ-yı 'adîdesi de vardır. Ve şifâ-yı sadr ancak tezkiye-i nefis ve tasfiye-i kalb ile olur tecelliyye-i rûh ve sır dahi bundan sonra vâki' olur. Şu hâlde Mesnevî-i Şerîf sadra şifâdır demek tezkiye-i nefis ve tasfiye-i kalb için bir devâ-yı binazîrdir dimekdir. İşte bu devâ ile ahzân ya'nî kudûret-i nefsiyye ve 'avâriz-ı kalbiyye incilâ ve şifâ bulur. Hakikaten “elâ inne evliyaallahi lâ-havfun ‘aleyhim ve lâhüm yahzenûn” âyet-i kerîmesi mûcibince evliyaullah için te'sîrât-ı nefsiyyeden olan havf ve 'avâriz-ı kalbiyyeden bulunan hüzn yokdur. Bu sebeble âsâr-ı evliyaullah dahi hasta dillere şifâ ve mahzûn gönüllere safâ virir.” (Dibace) (S. 20/ s.5)*

²⁹⁴ Şarihin şerh metodunu açıklarken kullandığımız örneklerin sonunda, dibace şerhi ya da on sekiz beyitten hangisinin şerhi olduğu, derginin kaçınıcı sayısında hangi sayfada yer aldığı parantez içinde belirtilmiştir.

- Şarih **muhatabı hazırlayan, manayı toparlayan söz kalıplarını** sıkça kullanmıştır:

Binaenaleyh mazmûn-ı beyt.../ Şu hâlde mısra'-ı evvelin mazmûnı... /... Beyti mazmûnınca.../ Şu hâlde mahsûl-i beyt/ Ma'nâ-yı beyt...

- Beyitleri şerh ederken bazı **kelimeleri izah etme** veya hususi olarak anlamını belirtme lüzumu görmüştür:

-“Bieydî seferetin kirâmin bereretin

... **Sefere** sâfirin cem'i olub sâfir de ma'lûm olduğu üzre yolcu ve ilçi ma'nâsına geldiğinden “ seferetin kirâmin bereretin” kerem sâhibi ve nikûkâr olan ilçiler demek olub... (Dibace) (S.22/s.4)

-“**Rızık** ta'yîşe medâr olan gıdâya dinür.” (Dibace) (S.22/s.4)

- Şarih, beyitte geçen bazı **kelimelerde asıl murat edilen mananın** yahut maksadın ne olduğuna dair izahlarda bulunmuştur:

“...İkinci mısra'daki **merdden maksad**, meclis-i ünsiyyet ü rûhâniyette bulunan havâss ve zenden murâd 'âlem-i enfûs ü tabâyî'de olan 'avâmdır.” (2. beyit) (S.28/s.6)

-“Buradaki **sadrдан murâd** kalb-i sâliktir. “Elem neşrah leke sadrek” âyet-i celîlesi ile Fahr-i Kâinât 'aleyhi efzalü't-tahîyyât Efendimiz hakkında işâret buyurulduğu üzre şerh-i sadr tasfiye-yi kalb demektir.” (Dibace) (S.20/s.5)

- Şarihin bazen **soru sorup cevap verme metodunu** kullanarak izahı pekiştirdiği de görülmektedir:

İnsân-ı kâmil evvelâ nereden cüdâ düşdi? 'Avâlim-i 'ulviyyeden değil mi? Ney de tabîi ki böyle olan 'avâlim-i 'ulviyyeden cüdâ düşdi.... İnsân-ı kâmil nasıl insân-ı kâmil oldu? Mürşidi anı cem'iyyet-i beşerriyeden kat'-ı 'alâka itdirerek ve ahlâkını tasfiye iderek makâm-ı vuslâta irdirdi değil mi? Neyde dahı aynen bu hâl vâki' oldu. Üstâdı anı neyistânda kat'-ı 'alâka itdirerek ve derûnunu tasfiye iderek makâm-ı 'uşşâka irdirdi. (2. beyit)(S.28 /s.5)

- Şarih, beyitten çıkardığı manayı diğer Mesnevîhanların izahlarıyla veya **kendinden önceki şarihlerin görüşleriyle mukayeseye** girmiş ancak herhangi bir eser veya şarih ismi zikretmemiştir:

“Liyekûne mu’tesamen liuli’l-basâiri

Tercüme: Tâ ki basîret sâhibi olanlar için melce’ vü penâh olsun.

*Şerh:...Mu’tasam ve melce’ Hazret-i Hüsâmeddînin dergâh-ı ‘âlileridir. **Bazı şârihler** mu’tasam olan Mesnevî-yi Şerîfdir demişler ise de hazz-ı fakîrânemiz şikk-ı evveldedir. ‘İbârâtın teselsüli dahı anı îmâ eder. ‘Liyekûne’ fi’li tahtındaki zamîrin Mesnevî-i Şerîfe ircâ’ı bizce ba’îd görülmekdedir.” (Dibace)(S.26/s.5)*

“Kez neyistân tâ merâ bübrîde end

Ez nefîrem merd ü zen nâlîde end

Tercüme: Beni kamışlıktan kesdiklerinden berü feryâdımdan erkek ve kadın müte’essir ve nâlândır.

*Şerh: **Bazı mesnevîhânlar** neyistândan maksad ‘avâlim-i ulviyye ve ‘avâlim-i ervâhdır, demişlerdir. Bu tefsîr birinci mısra’daki cüdâlıkların ‘âlem-i ervâhdan ayrılmaya ‘atf idilmesi nokta-i nazarından her iki beyt meâlini yek-digeriyle mezc itmek içündür. Hâlbuki kamışlığı ‘âleme teşbîh itmekde isâbet yoktur şu hâlde neyistânı yalnız kesret ma’nâsı ifade itmesinden dolayı ‘âlem-i ervâha teşbih itmek ve rûhları birer heyûlâ-yı mücessem gibi kamışlara benzetmek bir hüsn-i teşbîh sayılamaz ve Hazret-i Pîr gibi bir sâhib-kemâle ‘atfolunamaz.”(2. beyit)(S.28/s.4)*

- Şarih, bazı meselelerin hassaten izahına lüzum gördüğü bir yerde “şurası cây-ı izahtır, şurası nazar-ı dikkatten kaçmamalıdır...” diyerek tafsilata gidebildiği gibi bazı meselelerde de **Mesnevî’ye atıfta** bulunarak Hazret-i Pîr tarafından zaten beyan olunacağını belirterek ayrıntıya girmemiştir. Bazen de mühim veya derin olduğunu düşündüğü meseleleri izahtan çekinmiş, onlara kısaca değinmekle iktifa etmiştir:

“...Bu bahs gâyet mühim olup esâsen **derûn-ı Mesnevîde meşrûh olacağından** fazla yazmaktan ictinâb olunmuş ve yalnız, fikre tebâdüir itmesi melhûz bulunan (bir şeyh mürîdine nasıl olur da böyle elfâz-ı ta’zîmiyyede bulunur?) su’âlini redd için bir nebze bahs idilmiştir.” (Dibace)(S.25/s.5)

- Yeri geldikçe kendi şerhine de atıfta bulunur, mananın önceki beyitlerde geçtiği veya ileride farklı beyitlerde yer alacağı bilgisini de verir:

“Âteşten murâd, ‘aşk-ı İlâhî ve cezbe-yi Rahmânî olduğu beyt-i sâbıkda söylenmişti.” (9. beyit) (S.29)

Şerhin Kaynakları

Klasik şerh eserlerinde olduğu gibi Şeyh Rızâeddin Remzî de 18 beytin manasını açarken fikrini sağlamlaştırmak için evvelen Kur’ân-ı Kerîm, kudsi hadisler ve hadis-i şerifler olmak üzere; peygamberler tarihi, kelam-ı kibarlar, darb-ı mesel niteliğinde sözler ve çeşitli manzumelerden faydalanmıştır.

Arapça ifadeler metinde parantez içinde yazılmıştır.

Şerhte kullanılan dayanakların, çoğunlukla da ayet ve hadislerin, beyitle bağlantısında, belirli ifade kalıpları kullanılmıştır: ...âyet-i celîlesi mûcibince, ...âyet-i kerîmesi mûcibince, ...âyet-i kerîmesi buna delîldir, ...hadîs-i kudsîsi mûcibince, ...hadîs-i şerîfinin maksadına muvâfık, ...hadis-i şerîfinin mucibince, ...beyti mısdakınca, ...kelâmı mûcibince...

“Esâsen ‘kalbü’l-mü’mini beytullahi²⁹⁵ **hadis-i şerîfi mûcibince** mümîn-i hâs olan zâtın kalbi kıbledir.” (Dibace) (S.25)

“ ‘El-’ilmu noktâtün kesserehâ el-câhilûn²⁹⁶ **kelâmı mûcibince** ‘ilm noktadan ‘ibâret ise de bu teveccüh yalnız vahdet nokta-i nazarındandır. Yoksa kesretten vahdete ve vahdetten kesrete intikâl seyr ü sülûk iktizâsından olmagıla tatvîl-i mübâhis itmek hâşâ cehâlet-i Hazret-i Mevlâna’dan olmayub bil’aks kemâl-i Hazret-i Pîr’e işâretidir. Çünkü tevhîd ne kadar müşkil ise teksîr

²⁹⁵ “Mü’minin kalbi, Allah’ın evidir.”

²⁹⁶ “İlim bir nokta idi, cahiller onu çoğalttı.”

dahı ‘ayn-ı sûretle müşkildir. Nitekim ‘avâm ‘indinde ‘kılı kırk yarmak’ dirler.” (Dibace)(S.24/s.8)

“ ‘Aşk yolu belâlıdır her kârı cefâlıdır

Cândan ümidin kes cânâna irem dersen’ beyti mısdakınca cânından ümid kesmeyenler bu râh-ı pürhûnda seyr ü sefer idemez ve cânâna iremez.” (13. beyit) (S.30/ s.5)

“ ‘Âteş-i ‘aşkest k’ender ney fütâd

Cûşîş-i ‘aşkest k’ender mey fütâd’

Fuzûlî’nin ‘Aşkdır ol neş’e-i kâmil ki andandır müdâm/ Meyde tenvîr-i harâret neyde te’sîr-i sadâ’ beyti işbu beyt-i şerîfin ‘aynen tercemesi gibidir.” (10. beyit) (S.29/s.8)

Fuzûlî dışında şairini belirtmeden **Niyâzî Mısırî**’den 2, **Mevlâna**’dan 1, **Hayalî Bey**’den 1 beyte yer vermiştir.

Sonuç

Bu çalışma kapsamında incelenen iki şerh 19. yüzyıl sonu 20. yüzyıl başlarında kaleme alınmaları itibarıyla oldukça sade bir dille yazılmıştır. Bunda telif sebeplerinin de tesiri vardır. Zira bu şerhler; daha açık, anlaşılır, özlü bir şerh metni ortaya koyma gayesindedir.

Bağdatlı Âsım’ın şerhi mukaddimesinde de belirttiği üzere Ankaravî’den alıntılarla yapılmış bir şerhtir. Beyitlerin izahları oldukça kısa tutulmuş dibace ise tam olarak şerh edilmemiş, dibaceden seçilen birkaç cümlelerin izah edildiği bir değerlendirme olup yarım kaldığı izlenimi vermektedir. Bu nedenle muteber bir şerh olduğunu söylemek güçtür.

Şeyh Rızâeddîn Remzî’nin *Lübb-i Mesnevî’si* şerh sebebini belirtmesi (sebeb-i telifi), Mevlâna ve Mesnevî’sine övgü (methiye), sonda okuyucuya teşekkürü içerir. Bunun dışında metni şerh ederken klasik şerh metinlerindeki yöntemlere sadık kaldığı görülür. Tasavvuf dergisinde yazı dizisi olarak yayımlanan bu şerh metni de belli bir usul üzere dikkatle hazırlandığı izlenimi vermektedir. Bu şerhin farklı on sekiz beyit şerhleriyle mukayesesı, beyitlere getirdiği izahların değerlendirilmesi, araştırmacılara yeni kapılar aralayacaktır.

Kaynakça

- Âsım-ı Bağdâdî, Divân-ı Âsım, Millet Kütüphanesi Ali Emîri Koleksiyonu AEMnz 267 [Şerh-i Mesnevî (On Sekiz Beyt) 124b -130a]
- Ceyhan, S. (2020). Cemiyet-i Sûfiyye'nin Tasavvuf Dersleri. Sabah Ülkesi Kültür Sanat ve Felsefe Dergisi, S.64, s.128-138)
- Demirel, Ş. (2005). Şeyh Rızâeddin Remzî er-Rıfâî'nin Tasavvuf Dergisindeki Mesnevî Şerhi. Tasavvuf İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi. VI/14 (Ocak-Haziran 2005), s. 591-630.
- Ergun, S. N. (1936). Türk Şairleri, C.1, s.104-106. İstanbul.
- Güleç, İ. (2006). Mevlâna'nın Mesnevî'sinin Tamamına Yapılan Türkçe Şerhler. *İlmî Araştırmalar* (22), 135-154.
- Güleç, İ. (2008). Türk Edebiyatında Mesnevî Tercüme ve Şerhleri. İstanbul: Pan Yayıncılık.
- İnal, İbnülemin Mahmud Kemal. (1969). Son Asır Türk Şairleri, Millî Eğitim Basımevi, C.1. İstanbul
- Kara, M. (2011). Tasavvuf. Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, C.40, s.126, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları
- Koç, M. (2021). Revnakoğlu'nun İstanbul'u İstanbul'un İç Tarihi Fatih. İstanbul: Fatih Belediyesi Kültür Yayınları
- Köseoğlu, M. A. (2022). Suriçi İstanbul'un Tekkeleri ve Son Şeyhleri. Doktora Tezi. Ankara Üniversitesi
- Kunt, H. (2006). Tasavvuf Dergisi Yazarları, Konuları ve Metin Tahlili. Yüksek Lisans Tezi. İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi
- Onuk, O. (2016). Abdül-Azîz Âsım-ı Irâkî'nin Hayatı Edebî Kişiliği ve Divanı. Yüksek Lisans Tezi. Erzurum: Atatürk Üniversitesi.
- Özdemir, M. (2016). Mesnevî'nin Türkçe Şerhleri. *Turkish Studies*, 11/20, 461-502. doi.org/10.7827/TurkishStudies.10093
- Özdemir, M. (2017). Bağdatlı Abdülaziz Âsım'ın Türkçe Divan'ının Sonunda Bulunan Mesnevî'nin On Sekiz Beyit Şerhi. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, C.6, S.1.
- Tanman, M. B. (2023). Üsküdar Rıfâî Âsitânesi. İstanbul Büyükşehir Belediyesi Yayınları.

- Yerdemir, Ş. (2022). Abdülazîz Âsım Efendi ve Tercümân-ı Hakikat Gazetesindeki Farsça Sâl-i Cedîd Kasidesi. Türklük Bilimi Araştırmaları, S. 51: 187-201
- Yıldırım, Y. (2023). Şeyh Rızâeddîn Remzî ve Şerh-i Rumûzât-ı Câmî'si. Bozok Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi [BOZİFDER], Haziran s. 121-157
- <https://katalog.idp.org.tr/dergiler/66/tasavvuf> (Erişim Tarihi: 18.10.2023)
- <https://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/asim-bagdatli> (Erişim Tarihi: 04.11.2023)